

Revolutia industrială în lumea modernă

În secolul al XIV-lea, ciuma neagră, reducând în mod brusc populația Angliei cu o treime, favorizase se pare, emanciparea țăranilor și divizarea exploatarilor agricole; în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea o subită creștere a populației a adus cu sine, dimpotrivă, o recrudescență a proprietăților “împrejmuite”. Prin 1700 numărul locuitorilor Angliei fusese evaluat la cinci milioane și jumătate; până în 1750 această cifră a crescut foarte încet, apoi, deodată, numai în timpul domniei lui George al III-lea, s-a dublat, atingând în 1821 cifra de paisprezece milioane. Cauzele măririi populației au fost multiple. Dezvoltarea rapidă a industriei, asigurând și folosirea copiilor (și, din nefericire, chiar și a celor mai mici dintre ei), a încurajat familiile sărace să se înmulțească, iar mutarea lucrătorilor de la țară la oraș i-a înghesuit în case prea mici, suprapopulate, în care sentimentele tradiționale de pudor și retenție au slăbit. În timp ce se mărea numărul nasterilor, progresele medicinei micșorau pe cel al deceselor. Se terminase cu întinsele epidemii care secerau dintr-o lovitură o treime din locuitorii Londrei; copiii și mamele erau mai bine îngrijite în momentul nasterii; în cea mai mare parte a orășelor s-au deschis spitale. Pentru o populație mai mare era nevoie și de mai multă hrană. De unde necesitatea extinderii suprafețelor cultivate și a veniturilor sigure pentru proprietarii de pământ.

De prosperitatea agriculturii aveau să profite numai marii landlorzi. Orice guvernare favorizează anumite interese economice. Dinastia Tudor îi susținuse pe neguțorii. Carol al II-lea asigurase preponderența gentilomilor de la țară, cărora le datora întoarcerea sa. Parlamentele din secolul al XVIII-lea au fost alcătuite din mari seniori și squire-i, și legile pe care le-au votat nu prea erau favorabile populației sătești. Arendașii cu contracte de lungă durată se văzura înlocuiți cu mici arendași, la care se putea renunța oricând, dându-li-se un preaviz de șase luni. Toate redevențele funciare fuseseră majorate. Pentru a deveni magistrat, pentru a capăta un grad în militia comitatului, pentru a obține dreptul de a vana, trebuia să fii mai bogat decât înainte. Vechilor instituții populare ale parohiei li se substituiau instituții ale comitatului, cu caracter aristocratic. În timpul revoluției franceze, judecătorii de pace deveneau mai severi. În sfârșit, marii proprietari fura ispitiți să se servească de puterea lor politică și administrativă pentru a-și rotunji domeniile și au reușit cu atât mai ușor cu cât interesele lor personale pareau a coincide cu interesul național. Câmpurile comune, încă foarte numeroase în 1750, constituiau, într-adevăr o metodă de exploatare foarte primitivă. Un agricultor neglijent care nu distrugea buruienile făcea inutilă munca celorlalți. Țăranul își petrecea toată vremea alergând de la o parcelă la alta. Folosirea îngrășămintelor și a marnei era îngreunată de faptul că detinatorii parcelelor nu aveau bani ca să cumpere aceste produse noi. Totuși, în Olanda, în Franța se născu o agricultură științifică, pe care oamenii ca Jethro Tull și lordul Townshend o răspândeau în Anglia. Lordul Townshend, parăsinzând viața politică, deveni un savant în agricultură. În loc să lăse, la fiecare al treilea an, ogoarele în parloagă, a alternat rădăcinile pivotante (nap, sfeclă) cu cereale și fanete artificiale (sparceta, trifoi), pregătindu-și astfel rezerve pentru hrană animalelor în timpul iernii. Țăranii dădeau din umeri: “Un gentilom își poate îngadui să semene trifoi! Dar noi cu ce o să plătim arenda?” Țăranii, însă, se înșelau și metoda cea mai productivă avea să biruie. Coke din Norfolk, agricultor ilustru al cărui domeniu model atrăgea călători din întreaga Europă, reusea printr-o prudentă folosire a îngrășămintelor să cultive graul pe terenuri până atunci sterile. Bakewell ameliora rasele de vite, capre, oi. Prevăzând că nevoia de carne avea să

creasca o data cu marirea polpulationei,cauta sa produca-in locul animalelor cu picioare lungi,care fusesera folositoare pe vremea cand Anglia nu era decat mlastini,hartoape si spini-rase bogate in carne.Intr-o epoca avida de stiinta si de lucruri noi,experientele acestea amuzau.Cultivarea pamantului si cresterea animalelor a fost la moda de-a lungul intregului secol al XVIII-lea. Imbogatitiisi plasau banii in terenuri.Medici,pastori,oameni ai legii,cum aveau oarecare ragaz,se faceau fermieri.”Tribul fermierilor-spune Young-e format acum din toate clasele,de la duce pana la ucenic”.

La inceputul secolului al XVIII-lea,pamanturile commune,pamanturile in paragina,baraganele acopereau inca imense suprafete.Sub domnia lui George al III-lea,marii proprietari se straduira sa-i convinga pe “detinatorii” pamanturilor lor sa-si imprejmuiasca campurile.Ei insisi dobandira in cursul operatiei nu numai pamanturi arate,ci si o parte din “commons”.Aceasta se facu prin acte “particulare”ale parlamentului.In timpul domniei lui George al III-lea,3.354 de asemenea acte fura trecute prin parlament si circa patru milioane de acri devenira disponibili pentru noile metode de cultura.Era suficient,pentru a obtine ca parlamentul sa voteze un astfel de act,ca cererea sa fi fost sustinuta de trei patrimi din numarul proprietarilor unei parohii. Dar cele trei patrimi erau socotite in suprafete,si nu ca numar de personae,in asa fel incat,in mai multe parohii,squire-ul constituie el singur majoritatea. Pentru mai multa decanta se mai alaturau cativa mari proprietari,se depunea o cerere in parlament,si taranii aflau ca pamanturile lor comunale fusesera suprimate fara sa fi fost macar intrebati.Imprejmuirile(enclosures) ingaduira alcatuirea unor mari ferme prin gruparea pamanturilor,adoptarea de metode stiintifice si o productie infinit mai mare.Anglia deveni unul din granarele Europei.Dar taranii saraci suferira amarnic din cauza acestei spolieri. Disparitia pamanturilor comune ii lipsea de coltul de pasune,care le ingaduise sa tina o vaca,si de coltul de padure,in care porcii lor gaseau ghinda si de unde luau lemne pentru bucatarie si incalzit.Ei isi pierdura curajul,incetara sa mai munceasca cu tragere de inima,se lasara in voia trandaviei,a betiei sau migrara spre orasele din nord,unde noile industrii cautau mana de lucru.Atunci fu abrogata excelenta lege a Elisabetei care interzicea sa se construiasca vreo casuta la tara fara sa i se lase cel putin patru acri de gradina.Aceasta abrogare a ingaduit dezvoltarea slums-urilor,acele cartiere de cocioabe care aveau sa dezonoreze pana in secolul al XX-lea marile orase engleze.

In alte vremuri yeoman-ul s-ar fi agatat de pamantul lui.Dar,in afara de orase,il atrageau si coloniile.Intre 1740 si 1763 Anglia obtinuse cea mai mare parte din teritoriul colonial francez.Canada,putin populata,si coloniile americane,foarte prospere,ofereau un azil fermierilor curajosi.Cei ramasi intrara in slujba landlorz-ilor.Cobbett a observat ca in 1821,pe tot intinsul Angliei,se mai gasea numai cate o singura ferma acolo unde inainte fusesera trei.In 1826 el noteaza ca,intr-un sat oarecare,din paisprezece ferme nu mai ramasese decat una.Cuvantul yeoman tinde sa dispara.”In secolul al XV-lea, cuvantul acesta desemnase si pe proprietarul independent si pe fermierul care ia cu arenda pamantul;in secolul al XVIII-lea,dimpotriva,cuvantul fermieri desemneaza si pe unii si pe altii,intreaga clasa fiind caracterizata prin dependenta sa fata de gentry”.Dependenta care mai tarziu devine imitatie.Marele fermier din 1820 nu mai este primul dintre muncitorii sai,ci un bogatas care vrea sa duca traiul unui gentleman si sa se duca la vanatoare cu gonaci.”Cand fermierii devin gentlemani ,muncitorii lor devin sclavi”,scrie Cobbett.In timpul razboaielor napoleoniene,preturile ridicate ale produselor agricole mai ingaduiau micilor fermieri care-si putusera salva independenta sa traiasca.Waterloo le-a dat lovitura de gratie si a dus la

disparitia aproape completa a clasei mijlocii rurale, care constituise atata vreme forta militara si morala a Angliei.

Cat despre muncitorul agricol, la inceputul secolului al XIX-lea traia in mizerie. Salariile crescusera mai incet decat preturile. Odinioara fiecare sat si aproape fiecare casa putea trai in circuit inchis. O data cu dezvoltarea industriei, mestesugarii satelor disparura. Curand se vor vedea fermieri care vor refuza nu numai sa dea, dar sa si vanda grau salariatilor lor agricoli. Divortul dintre productie si producatori va crea o economie abstracta cu totul necunoscuta in evul mediu si care va favoriza aparitia celei mai ingrozitoare saracii. Cei mai buni magistrati au incercat sa remedieze aceasta situatie, aplicand cu mai multa generozitate legea saracilor, dar bunele lor intentii au avut urmari infricosatoare. In 1794, un grup de judecatori de pace intruniti la Speenhamland au decis sa fixeze o suma care sa fie considerata ca un minimum necesar pentru traiul unei familii. Aceasta suma trebuia sa fie echivalentul a douazeci si sase de livre de paine pe saptamana pentru fiecare barbat adult, plus cate treisprezece livre pentru femeie si pentru copil. Daca salariul capului de familie nu atingea acest minimum, trebuia sa fie completat printr-o alocatie furnizata de fiecare parohie sub forma unui impozit pentru saraci (rates). Consecintele imediate ale acestor masuri au fost vrednice de plans: proprietarii si arendasii au gasit muncitori gata sa le lucreze pentru niste salarii infime, stiind ca salariile erau completate de comuna; micii fermieri, care nu lucrau decat cu membrii familiei, au fost ruinati de concurenta acestor lucratori nevoiasi, pe care trebuiau sa-i intretina chiar ei, in calitatea lor de contribuabili. Sistemul Speenhamland a avut ca urmare transformarea populatiei rurale a tarii - "vesela Anglie" de odinioara - intr-o masa de nenorociti hraniti (dar prost hraniti) din mila publica.

O data cu marea agricultura s-a dezvoltat si marea industrie. Revolutia n-a fost ca o revolutie politica, un sir de evenimente care se concentreaza intr-un timp destul de scurt, ci o transformare mai lenta, apoi, intre 1760 si 1815, mai rapida a economiei. Disparitia sistemului ghildelor a inceput cu dezvoltarea capitalismului, adica exploatarea de catre un antreprenor a muncii colective. Aceasta tendinta spre intreprinderea mare a fost accelerata in secolul al XVIII-lea prin cresterea numarului de consumatori in Anglia, prin deschiderea de pietele noi (in deosebi a pietelor coloniilor americane) si prin inventiile mecanice. In industria textila, suveica zburatoare, inventata in 1733, mari productia de tesuturi si nevoia de fire. Pana atunci lana fusese toarsa la domiciliu de nevasta si fiicele tesatorului. Pentru a satisface nevoile mai mari ale tesatorilor, Hargreaves, Arkwright, Crompton reusira sa puna in miscare concomitent zece fusuri si apoi o suta, pe care le supraveghea un singur muncitor, avand cateva ajutoare pentru legarea firelor. Si astfel, filatura realiza o productivitate mult mai mare decat tesatoria. Inventarea razboaielor mecanice de tesut raspundea tocmai acestei noi necesitati. Apoi masina cu aburi a inlocuit forta oamenilor sau a raurilor si minele de carbuni au devenit principala bogatie a tarii. Franta, care in aceasta lupta pentru cucerirea pietelor putea sa fie o rivala fericita a Angliei, s-a vazut trasa inapoi in momentul cel mai critic:

a) de vamile sale interne;

b) de lipsa de carbune (in 1845 Franta nu producea decat cinci milioane de tone, fata de treizeci si cinci de milioane produse in Anglia);

c) apoi de razboaiele napoleoniene si de blocada care a lipsit-o de bumbac. Noua industrie de bumbac a devenit o industrie pur englezeasca. In 1784 Anglia consuma patru milioane de livre de bumbac; in 1833 trei sute de milioane. Inlocuirea, in metalurgie, a carbonului de lemn cu huila a avut drept consecinta mutarea marilor uzine din sud, patria padurilor, in nord, patria minelor.

Marea agricultura si marea industrie impuneau ameliorarea mijloacelor de transport. In secolul al XVIII-lea, intr-o buna parte a tarii nu se putea circula inca decat calare. Starea proasta a drumurilor se datora faptului ca fiecare parohie ramasese, ca in evul mediu, raspunzatoare pentru caile sale de acces. Autonomia locala, utila alta data, priva Anglia de o retea de drumuri, retea cu care Franta, de pilda, era inzestrata, deoarece fusese conceputa si realizata de o administratie centrala. Incepand din 1760, sistemul drumurilor cu taxe de trecere (turnpike roads) concesionate unor trusturi care, pentru a-si recupera cheltuielile, aveau dreptul sa-i supuna la plata pe calatori a dat totusi destul de bune rezultate. Dar abia din 1815 arta de a construi drumuri a facut reale progrese. MacAdam, inginer scotian, a avut ideea sa acopere drumurile cu un invelis protector impermeabil. Viteza diligențelor si a postalioanelor (coaches), multumita lui, a trecut de la patru mile pe ora la sapte, apoi zece. Vitezele acestea oboseau caii, care erau foarte mult folosite atunci. Hanuri placute, cu firme pictate, se ridicara de-a lungul drumurilor. In 1831, anul apogeului postalioanelor, erau folosite o suta cincizeci de mii de cai pe trasee ce insumau trei mii de mile. (De atunci, insa, au inceput sa se dezvolte caile ferate, si postalioanele au intrat pe panta declinului.) De asemenea, la sfarsitul secolului al XVIII-lea nordul tarii si comitatele centrale au fost impanzite de canale destinate transportului carbunelui. Tot atunci s-au dezvoltat si institutiile auxiliare ale comertului: bancile si societatile de asigurare. In cafeneaua (coffee house) lui Edward Lloyd, cativa insi isi luasera obiceiul, incepand de prin 1689, sa se adune si sa ofere amatorilor asigurari contra riscurilor pe mare. Institutia aceasta avea sa devina cea mai mare societate de asigurari din lume, dar, in virtutea obisnuitului conservatorism englezesc, a continuat pana nu de mult sa poarte denumirea de Lloyd's Coffee House.

Revolutia industrială pregatea si facea necesara o revolutie politica. Satele dispareau; orasele se mareau. Liverpool, care de la cei 4.000 de locuitori din 1685 ajunsese la 40.000 in 1760, avea sa atinga cifra de 517.000 in 1891 si 803.000 in 1936; Manchester, de la 6.000 in 1685, a ajuns la 40.000 in 1760, la 93.000 in 1801, la 505.000 in 1891 si la 800.000 in 1936. Harta politica a tarii nu mai coincidea cu hartasa demografica. Nordul, odinioara putin populat, iacobit si catolic, era intesat acum de mineri si tesatori radicali. Dezvoltarea marii industrii a dat nastere la doua clase noi: a manufacturierilor bogati, a caror avere, proportionala cu extinderea noilor pietes, devenise egala cu aceea a marilor seniori rurali si care aveau sa revendice partea lor de influenta; si aceea a muncitorilor din orase, cu totul deosebiti de fostii mestesugari de la tara, mai accesibili agitatorilor, deoarece erau grupati mai multi la un loc, si care, constienti de forta lor, erau gata sa revendice puterea politica. Intre aceste "doua natii", economia politica la moda trasese o frontiera de netrecut.

Orice mare schimbare sociala isi gaseste teoreticienii ei, care imagineaza cauze permanente pentru a explica efecte trecatoare. Teoreticianul revolutiei industriale din Anglia a fost Adam Smith. Inspirandu-se din fiziocratii francezi, acest profesor din Glasgow a scris "Bogatia natiunilor", carte care a devenit timp de mai bine de un secol Biblia economistilor. El predica acel "laissez faire", libera concurenta, increderea in miscarile spontane ale economiei. In ochii lui Smith si a discipolilor sai, un Dumnezeu binefacator a reglat astfel universul incat liberal joc al legilor naturale asigura cea mai mare fericire pentru cel mai mare numar de oameni. E posibil ca libertatea sa fie cauza unor suferinte temporare, dar echilibrul se va restabili automat. Aceasta teorie avea sa linisteasca scrupulele celor bogati, facand din mizerie si somaj remedii firesti si divine. Ea nu seamana nici cu doctrina evului mediu, atat de stramt corporatista, nici cu aceea a secolului al XVII-lea, care avea un caracter mercantilist. Mercantilistii credeau ca prosperitatea unui stat se masoara prin

balanta pozitiva a comertului sau exterior.Statul,in sistemul mercantilist,trebuia sa intervina neincetat pentru a favoriza balanta comerciala(acestei doctrine ii datoreaza Anglia pierderea coloniilor americane).

In secolul al XIX-lea mercantilismul este discreditat;triumfa liberalismul economic,deoarece convine unei perioade de expansiune,oferind o piata fiecarui producator nou.El va deveni primejdios indata ce pietele bratelor de munca sau acelea ale productiei vor fi saturate.Atunci libera concurenta va da nastere unor racile evidente si se va vedea cum incepe in Anglia,ca in tot restul lumii occidentale,un reflux protectionist,etatist si autarhic,care i-ar fi mirat peste masura pe Quesnay si Adam Smith.